

ELEKTRİK ENERJİSİ KESİMİNE GENEL BİR BAKIŞ

gültekin türhoğlu

Planlı dönemin uygulanmaya başladığından bugüne kadar kalkınma planlarında belirtilen elektrik enerjisi politikamız genellikle;

- Üretimde darboğazın önleneyeceği,
- Enterkonnekte şebekemizin geliştirilerek yurt düzeyine yayılacağı,
- Elektrik enerjisi üretiminde önceliğin doğal kaynaklara verileceği,
- Dışa bağıllılığın azalacağı

gibi temel ilkelere dayandırılmış olmakla beraber, planlı dönemin onikinci yılında bu ilkelere tam anlamıyla sağlandığını söyleyemeyiz. Örneğin, üretimde geçen yıl ve önceki yıl karşılaştığımız darboğaz, Keban hidroelektrik santralının işletmeye girmesi ile bu yıl ve gelecek yıl ortadan kalkmış gibi görünüyorsa da, özellikle 1977'den sonra tekrar sıkıntılı günlerin şimdiden ufukta görüldüğü bir gerçektir.

İlçe merkezlerimizin enterkonnekte sisteme bağlanması bir yana, 1973 yılsonu itibarıyla enterkonnekte sistemin ulaşıldığı il merkezi sayısı 9'dur. Gene 1973 yılsonu itibarıyla ülkemizde üretilen elektrik enerjisinin % 47,2'si dışa bağlı yakıtıya (fuel-oil) sağlanmaktadır. Ayrıca a) Mühendislik hizmetleri, b) Dışardan alınan teçhizat, c) Dış finansman kaynakları konusunda dışa bağıllılığımızı azaltacak belirli bir davranışın içine de girmiş değiliz. Oysa plan hedeflerine ulaşmak için yapılması gerekli çok yoğun işler bulunmaktadır. Örneğin Üçüncü Beş Yıllık Plan hedefleri incelendiğinde, 1977 yılsonuna kadar,

Gültekin Türkoğlu, Y.Müh., TEK.

- 1971 yılsonu itibarıyla TEK Genel Müdürlüğünün işletmekte olduğu her gerilimdeki 11 934 km şebekenin 27 672 km'ye,

- 1971 yılsonu itibarıyla 1778 MW ve 9535 GWh kapasitesindeki üretim tesislerimizin 4756 MW ve 22 466 GWh'a ulaşacağı öngörülmekte, böylece üçüncü plan dönemi sonuna kadar hemen mevcut kapasiteyi iki misline çıkarmamız gerekmektedir.

Gerçekten her kesimde olduğu gibi elektrik kesiminde de ülkemizin karşı karşıya bulunduğu sorunlar çok büyüktür ve bu sorunların üstesinden gelmek üzere köklü tedbirler alınması için zaman geçmektedir.

Şimdi kanımızca bu konuda alınması gereken tedbirleri şöylece sıralayabiliriz.

1. Personel Sorunu

Özellikle elektrik gibi devlet tekelinde olan bir kesimde devletin kendisine düşen görevi eksiksiz olarak en iyi bir şekilde yapabilmesi için çalıştırıldığı teknik elemanların sorunlarını çözmelidir.

2. Birincil Kaynaklar

Üçüncü Beş Yıllık Planda da belirtildiği gibi 1980'lerde yerlerine yeni kaynaklar bulunmazsa, ülkemizde enerji açığı doğacaktır. Bu yeni kaynaklar muhtemelen yeni kömür bulguları olabilir. Fakat bunun için şimdiden çok ciddi arama faaliyetine girişmeliyiz. Elektrik enerjisi üretimi için bugün ülkemizde varlığı bilinen linyit yataklarının 5 milyar ton, taşkömürü yataklarının 1 milyar ton rezerve sahip olduğu bilinmektedir. Bilinen bir başka gerçek de, bu kaynakların bugün (1973 sonu) halen % 3'ünün kullanılılmakta olduğudur. 1987'ye kadar kullanmak zorunda olduğu-

muz, bugün bilinen linyit ve taşkömürü kaynaklarının elektrik üretimine ayrılacak kısmının hepsinin değerlendirilmesi halinde ulaşılacak 12 574 MW'lık toplam kurulu gücün % 30'unu teşkil eden Afşin-Elbistan, Soma, Yatağan, Kangal, Beypazarı, Çan, Orhaneli kömürleri üzerinde, Afşin-Elbistan dışında herhangi bir çalışma yoktur. Bu kaynaklar üzerinde kurulacak kömür santrallerinden çoğu yatırım programımızda yer almaktadır; Soma, Kangal, Yatağan kömürlerinin özel teşebbüs elinde olması yüzünden buralarda bir santral kurmak olanağı yoktur.

Doğal kaynaklarımızın ekonomik bir şekilde kullanılmasını sağlamak için;

a. Bilinen ve bir santral kurmaya elverişli olan yatakların kesin fizibilite raporlarının hazırlanması,

b. Özel sektör elinde bulunan yataklara ilişkin hukuki sorunun çözülmesi, yani bunların devletleştirilmesi gereklidir.

3. Elektroteknik İmalat Sanayinin Kurulması Sorunu

1968 yılında Odamızda yapılan 2000 yılına kadarki bir perspektifte, elektrik enerjisi kesiminin durumu hakkındaki araştırma sonucunda bu sorunun çözümü aşağıdaki şekilde kalın çizgilerle belirtilmiştir.

"Bütün ülkelerde olduğu gibi yurdumuzda da süratle artan elektrik enerjisi tüketiminin karşılanması için yapılması gereken yatırımlar ve bu yatırımlarda kullanılan makine, cihaz ve malzeme ihtiyaçları da aynı hızla büyümeye devam edecektir. Oysa makine imalat endüstrisinin ülkemizde gelişmemiş olması diğer yatırımlar gibi elektrik kesimine ait yatırımların da yabancı kaynaklardan sağlanmasını gerektirecek ve gittikçe miktarları ihtiyaçlarımızla orantılı olarak büyüyen mali, ekonomik ve teknolojik yardımlara bağlı kalınacaktır. Hiçbir toplumun yabancı bir kaynağı kendi çıkarları uğruna sonuna kadar zorlayabilmesinin mümkün olamayacağı gerçeği karşısında sorunlara yeni çözüm aranmalıdır. Bu çözümün her şeyden önce, elektrik yatırımlarının gerektireceği yatırım malları ve ü-

retim araçlarının kısa zamanda ve büyük ölçüde kendi özkaynaklarımızdan sağlamak olduğu şüphe götürmez bir gerçektir."(*)

1968 yılından bu yana üzerinden bir plan dönemi geçtiği halde bu kesimde uygulanacak ilkeler, beş yıllık planlar gibi resmi dokümanlara girmesi ile değil, bu ilkelerin bu kesimdeki sorumlu yöneticiler ve uygulayıcılarca yürekte benimsenip en kısa zamanda uygulama alanına konulması ile gerçekleşecektir.

4. Finansman Durumu

Geometrik bir şekilde artan yatırımların finansmanı iç-dış ve öz kaynaktan karşılanmaktadır. Mevcut tarife ile yatırımların ancak % 10-20'si özkaynaklarla karşılanır durumda olup, kalan kısım ise, % 9,5 faizle Devlet Yatırım Bankasından ve değişik faiz ve ödeme süreli dış kredilerden sağlanmaktadır.

1312 sayılı TEK Kanununun 12/b maddesinde öngörülen % 8 gelir oranı (Rate of Return) sağlanırsa özkaynakların yatırıma ayrılabilen bölümü X 30-AO'ı bulmaktadır. Diğer taraftan Devlet Yatırım Bankasından alınan kredilerin faiz oranı da , yatırım maliyetini artırıcı yödedir.

Son petrol krizinden sonra artan petrol fiyatları ve dolayısı ile gerek yatırım mallarında, gerekse işçilikte artan fiyatlar sonucu elektrik üretim, iletim ve dağıtımını kârlı bir iş olmaktan çıkmıştır. Bugünkü elektrik satış fiyatları ile Türkiye Elektrik Kurumu, kanununda öngörülen % 8'lik bir gelir oranını sağlayamadığı gibi ülkemizde özel teşebbüs tarafından işletilen iki ayrı imtiyazlı elektrik şirketinde de durum bundan farklı değildir. Bugün özel teşebbüsün % 15'in altında bir kâr marjına razı olması beklenmediğinden bundan böyle elektrik işletmeciliğinin özel teşebbüs tarafından yürütülmesi eski cazibesini kaybedecek veya bu şirketler kâr oranlarını düşürmemek için yeni yatırımlara girişmeyeceklerdir.

Bugüne kadar elektrik hizmetinin devlet eliyle yürütülmesini savunanları son ekonomik olaylar

(*) Araştırma daha sonra Elektrik Mühendisleri Odası 'nca "Türkiye 'nin Enerji Sorunları" adı ile yayınlandı.

haklı çıkarmıştır. Bu bakımdan bu imtiyazlı özel şirketlerin kârlılıklarını azaltmamak için sorumlulukları altındaki kamu hizmetini aksatma yoluna gitmelerini önlemek için bu imtiyazların devletçe geri alınması yoluna süratle gidilmeli, kanundaki istisnalar kaldırılarak Türkiye Elektrik Kurumunun yurdun her köşesine hizmet götürmesi sağlanmalıdır.

5. Türkiye Elektrik Kurumu Kanunu

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planıyla (ÜBYKP) birlikte kabul edilen ve 1995 yılına kadar süren bir perspektif dönemde uzun dönemli kalkınmamızı saptayan ÜBYKP'nın kalkınma hedefleri ve stratejisi bölümünde (*) enerjinin sağlanmasında devlet tekelinin esas olacağı ilkesi kabul edilmiş olmasına rağmen, ÜBYKP'da bu ilke "elektrik enerjisinin sağlanmasında 1312 sayılı TEK Kanunu çerçevesinde gerekli çalışmalar hızlandırılacaktır" şekline dönüştürülmüştür.

Uzun vadeli stratejide belirtilen devlet tekeli ilkesinin, ÜBYKP'da ifade edilen TEK Kanunu çerçevesinde gerçekleştirilmesine kanunun bugünkü durumu ile olanak yoktur. Çünkü TEK Kanunu Türkiye Elektrik Kurumuna elektriğin üretim, iletim ve dağıtım hizmetlerinde tekel yetkisini bazı istisnalarla vermektedir.

Bu istisnaların başlıcası TEK yanında Çukurova Elektrik A.Ş. ile Kepez ve Antalya Havalisi

(*) Resmi Gazete, 27.9.1972, No. 14374

Elektrik Santralleri TAŞ'nin hizmet görmesidir.

Ayrıca, elektrik üretimi için gerekli linyit yataklarının da özel sektöre işletilmesini önleyen bir hüküm bugüne kadar getirilmemiş ve bu iki nedenle elektrik enerjisi üretiminde mutlak bir devlet tekeli kurulamamıştır.

Ayrıca hidrolik kaynakların etüt, proje ve tesis işleri Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü'nün yetkisinde olması ve elektrik enerjisi üretiminde kullanılacak kömürlerin Türkiye Kömür İşletmeleri eliyle işletilmesi de elektrik üretiminin planlama, proje, tesis ve hatta işletme faaliyetlerinde Türkiye Elektrik Kurumunu bu kuruluşlara bağımlı kılmaktadır.

Bunlara ek olarak dağıtım hizmetleri de tam anlamıyla TEK'in sorumluluğu altında değildir. Kanunun bir başka istisna maddesine göre belediyeler ve köyler kendi sınırları içinde dağıtım tesislerini kurup işletme hakkına sahiptirler.

Elektrik işlerinin daha çabuk, daha verimli ve daha güvenilir bir şekilde yürütülebilmesi için 1312 sayılı kanunda yapılacak değişikliklerle,

- İmtiyazlı şirketlerin varlığına son verilmelidir.
- Tek maksatlı (sadece elektrik maksatlı) hidroelektrik santralleri yapımı da TEK'e verilmelidir.
- Belediyelerin elektrik şebekesi kurma ve işletme yetkisi TEK'e verilmelidir.

ÇEŞİTLİ ÜLKELERDE ELEKTRİK ENERJİSİ ÜRETİMİ VE KİŞİ BAŞINA TÜKETİM (1969)

	Elektrik Enerjisi üretimi (GKh)	Kısmasına Tüketim (KWh)
ABD	1 645 759	8 099
SSCB	689 051	2 864
Japonya	316 100	3 089
İngiltere	238 664	4 298
Federak Almanya	226 049	3 850
Fransa	137 500	2 734
İtalya	110 447	2 077
İspanya	51 738	1 570
Yugoslavya	23 375	2 040
Dünya Ortalama	17 230	2 043
Yunanistan	8 510	963
Türkiye	7 830	219

(Eskişehir Sanayi Odası Bülteninden aktaran Yeni Ortam Gazetesi, 1 Kasım 1973)